Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite: Asiantuntijakuuleminen 18.2.2016 / kirjallinen lausunto

Asia: Lapsiasiavaltuutetun lausunto kansalaisaloitteesta lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistusasteikon koventamiseksi (KAA 3/2015 vp) sekä lakialoitteesta laiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n muuttamisesta (LA 21/2015 vp)

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsiasiavaltuutettu arvioi kansalaisaloitetta ja lakialoitetta lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Kansalaisaloitteen ja lakialoitteen sisältö

Kansalaisaloitteessa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistusasteikon koventamiseksi vaaditaan, että rikoslain (39/1889) 20 luvun 7 §:ä, joka koskee törkeää lapsen hyväksikäyttöä, muutettaisiin siten, että vähimmäisrangaistusta korotettaisiin yhdestä vuodesta kahteen vuotta vankeutta. Toisen vaatimuksen mukaan vähimmäisrangaistusta olisi korotettava neljään kuukauteen vankeutta, kun kyse on seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta (20:8 a §), lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (20:8 b §), sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (20:8 c §), sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan esittäminen (17:18 §), sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (17:19 §).

Perusteluna vaatimuksille on, että lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista annettavat rangaistukset ovat riittämättömiä eivätkä vastaa tavallisen kansalaisen oikeustajua. Aloitteen toisen vaatimuksen perusteluna mainitaan myös, että vähimmäisrangaistuksen ollessa sakko, rikoksista ei välttämättä jää merkintää rikosrekisteriin ja tekijä voi hakeutua työskentelemään lasten parissa ns. puhtain paperein.

Lakialoitteessa 21/2015 vp ehdotetaan kansalaisaloitteen kanssa yhdenmukaisesti korottamaan rikoslain 20 luvun 7 §:ssä säädettyä vähimmäisrangaistusta kahteen vuoteen vankeutta. Aloitteen tarkoituksena on lapsen aseman parantaminen asianmukaisemmalla rangaistuskäytännöllä ja rangaistuskäytännön yhdenmukaistaminen törkeissä lapsiin kohdistuvissa seksuaalisissa hyväksikäyttörikoksissa.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Rangaistusasteikon korottamisesta

Rikoslain 17 luvun sekä 20 luvun lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä muutettiin vuonna 2011, kun lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehty Euroopan neuvoston yleissopimus (SopS 88/2011, Lanzaroten sopimus) saatettiin kansallisesti voimaan. Tällöin

tiukennettiin ko. rikosten rangaistusasteikkoja ja laajennettiin rangaistavuuden alaan. Lanzaroten sopimus ja sen kansallinen voimaansaattaminen on osoitus siitä, että lainsäätäjä, niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin, pitää lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia vakavina ja katsoo, että niistä määrättävien rangaistusten on vastattava yhteiskunnallista oikeudenmukaisuuskäsitystä entistä paremmin.

Viime vuosina lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistuksista käydyn vilkkaan keskustelun sekä aihetta koskevien lakialoitteiden perusteella voidaan päätellä, että tuomittujen rangaistusten taso suhteessa tekojen vakavuuteen ja lapsiuhrille aiheutuneeseen vahinkoon ei näytä vastaavan yleistä oikeudenmukaisuuskäsitystä. Pääministeri Sipilän hallituksen strategiseen ohjelmaan (29.5.2015) on kirjattu, että uhrin asemaa parannetaan rikosprosessissa lainsäädäntöä kehittämällä. Sen lisäksi varmistetaan, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen ja tarkistetaan muun muassa lapsiin kohdistuvien törkeiden seksuaalirikosten rangaistustasoa.

Rangaistusasteikkojen sääntely ja niiden soveltaminen oikeuskäytännössä ovat hyvin monimuotoisia kysymyksiä. Rangaistusasteikkojen muutoksilla lainsäätäjä voi ohjata rangaistuskäytäntöä suuntaan, joka vastaa paremmin käsitystä teon rangaistavuudesta. Vähimmäisrangaistuksen korottamisella voidaan siten saada aikaan toivottuja muutoksia oikeuskäytäntöön.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että rangaistusasteikkoja ja rangaistuskäytäntöä arvioidaan kriittisesti lapsen oikeuksien näkökulmasta ja tutkittuun tietoon perustuen. Tällä tavoin suoritetun lapsivaikutusten arvioinnin perusteella tulee tehdä päätökset, onko tarvetta muuttaa rikoslaissa säädetty rangaistusasteikkoa sekä mihin muihin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä lasten suojaamiseksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä.

Lähtökohdaksi lapsivaikutusten arvioinnille ja sen perusteella mahdollisesti tehtäviin lainmuutoksiin on otettava YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapselle tulee taata hänen hyvinvoinnilleen välttämätön suojelu ja huolenpito. Sopimusvaltion on siten huolehdittava, että muun muassa lainsäädännössä turvataan ensisijaisesti lapsen edun toteutuminen.[1] Yleissopimuksen 19 artikla velvoittaa sopimusvaltioita suojelemaan lapsia kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä sekä hyväksikäytöltä mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö. Suojelun toteuttamiseksi sopimusvaltioiden on ryhdyttävä kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin lapsen suojelemiseksi. Lisäksi yleissopimuksessa taataan lapselle oikeus suojeluun kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta (34 artikla). Sopimusvaltion on velvollisuus järjestää toimenpiteitä, joilla estetään lapsen houkutteleminen tai pakottaminen osallistumaan laittomiin seksuaalisiin tekoihin, lasten hyväksikäyttö prostituutiossa tai muussa laittomassa seksuaalisen toiminnan harjoittamisessa sekä lasten hyväksikäyttö pornografisissa esityksissä tai aineistoissa.

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että rangaistuksen määrääminen rikosprosessissa on yksi tekijä, joka vaikuttaa rikosuhrin ja muiden osapuolien oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Tutkimusten mukaan koettuun oikeudenmukaisuuteen tuomioistuimia kohtaan vaikuttaa käsittelyn lopputuloksen ohella, usein myös tärkeämpänä tekijänä, oikeudenmukainen menettely tuomioistuimessa. Millainen menettely on, miten ihmistä kohdellaan prosessissa ja kuinka hän voi osallistua menettelyyn, ovat merkittäviä kysymyksiä, kun arvioidaan tuomioistuinprosessin ja sen lopputuloksen oikeudenmukaisuutta.[2]

Oikeudenkäyntimenettelyllä on erityisesti merkitystä lapsiuhrin oikeudenmukaisuuden kokemukselle. Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä on määritelty, että lapsiin on sovellettava oikeudenmukaisen menettelyn osatekijöitä, kuten laillisuus- ja oikeasuhteisuusperiaatetta, syyttömyysolettamaa, oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, oikeutta oikeudelliseen neuvontaan, oikeutta saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi ja muutoksenhakuoikeutta samalla tavalla kuin aikuisiinkin ilman, että niitä rajoitetaan tai ne evätään lapsen edun varjolla.[3] Edellä luetellut seikat ovat

muodollisia ja juridisia velvoitteita, joilla osaltaan edistetään rikosuhriksi joutuneen lapsen kokemusta oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Rikosprosessissa on niiden lisäksi myös huomioitava lapsiystävälliset menettelyt ja ympäristö ns. pehmeämpien arvojen mukaisesti. Lapsen oikeudenmukaisuuden kokemukseen vaikuttaa merkittävästi se, miten prosessissa mukana olevat aikuiset kohtaavat hänet, miten lasta kuunnellaan ja miten hänen mielipiteensä otetaan huomioon hänen kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Palvelut, kuten rikosoikeusprosessi ja esimerkiksi siihen liittyvät terveydenhuollon tutkimukset, ovat lapselle ihmisiä ja ihmissuhteita.[4]

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten esiintyvyyttä on selvitetty muun muassa lapsiuhritutkimuksessa ja kouluterveyskyselyissä, mutta tutkimusta alle 18-vuotiaiden näkemyksistä rikosprosessin ja -tuomioiden oikeudenmukaisuudesta lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ei ilmeisesti ole tähän mennessä tehty. Ilman tällaista tutkimusta on vaikeaa arvioida, miten lapset katsovat rikoksen tekijälle määrättävän rangaistuksen vaikuttavan heidän käsitykseensä rangaistavuuden ja rangaistusten määrän oikeudenmukaisuudesta tai rikosoikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuudesta yleensä. Arvio rangaistustason oikeudenmukaisuudesta on siten nykyisellään useimmiten aikuisen arvio lapsen kokemuksesta.

Muita toimenpiteitä

Seksuaalinen hyväksikäyttö aiheuttaa lapselle traumoja, jotka vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa ja terveyteen pitkään, mahdollisesti läpi koko elämän. Teon rangaistavuudella ja tuomittavilla rangaistuksilla ei pystytä kaikkia rikoksia estämään, joten on oikeudenmukaista, että sen lisäksi yhteiskunta huolehtii muilla tavoin, että rikoksien määrä jäisi mahdollisimman alhaiselle tasolle ja, että rikoksen uhreista huolehditaan mahdollisimman hyvin.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa lapsiuhrien saaman tuen ja suojelun sekä oikeusturvakeinojen, hyväksikäytön ehkäisyä koskevan valistuksen ja koulutuksen nykytilan parantamisen tarpeita. Lapsiasiavaltuutettu on painottanut monissa ko. aihepiiriä koskevissa aiemmissa lausunnoissaan ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä, kuten lasten tietämyksen lisäämistä omista oikeuksistaan ja lasten turvataitokasvatusta sekä lasten kanssa toimivien ammattilaisten peruskoulutukseen kuuluvaa tietojen ja taitojen lisäämistä seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamiseksi.

Rikoksen uhriksi joutuneille lapsille tulisi taata yhdenvertaisesti, asuinpaikasta riippumatta, oikea-aikainen, tehokas ja riittävä hoito ja tuki, jotta hän voi toipua mahdollisimman hyvin rikoksesta aiheutuneista traumoista. Kaikkien prosessin vaiheiden tulee edetä viivytyksettä rikoksen ilmitulosta tuomioistuinkäsittelyn loppuun saakka. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen LASTA-hankkeessa tehdään kehitystyötä tällaisen tuen varmistamiseksi.[5] Hankkeessa kehitetään valtakunnallista yhteistyömallia poliisille, syyttäjälaitokselle, lastensuojelulle sekä somaattiselle ja psykiatriselle sairaanhoidolle tilanteissa, joissa epäillään, että lapsi on joutunut väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Valtakunnallisen mallin käyttöönotto on varmistettava.

Lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) sekä lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä (148/2014) annetuilla laeilla pyritään estämään lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin syyllistyneiden työskentely alaikäisten parissa. Kyseiset lait ovat tarpeellisia, mutta niihin liittyvässä keskustelussa unohtuu helposti niiden rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten ehkäisyyn. Rikostaustan tarkistaminen estää jo tuomittuja rikollisia toimimasta lasten parissa. Lait voivat toimia myös yleis- tai erityisestävänä sääntelynä.

Ongelmat kyseiseen sääntelyyn liittyvät kuitenkin muun muassa siihen, että rikostaustan selvittäminen on mahdollista vain työsuhteen alussa, eikä uutta rikostaustaotetta pyydetä esimerkiksi säännöllisen väliajoin. Sääntely ei koske lyhytaikaisia, alle kolme kuukautta kestäviä työsuhteita. Vapaaehtoistoiminnassa otteen pyytäminen ei ole pakollista eikä otteita tarkisteta säännöllisin väliajoin, ainoastaan vapaaehtoisen aloitta-

essa tehtävässään. Sääntely ei myöskään koske lasten kanssa toimivia yritystoiminnan harjoittajia. Lapsiasiavaltuutettu on ehdottanut aiemmin myös selvitettäväksi mahdollisuus määrätä tai tuomita osana rangaistusta lasten kanssa työskentelyn ns. ammatti- tai toimintakielto. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan rikostaustan tarkistamista koskevaa sääntelyä olisi siten edelleen tarpeen kehittää.

Jyväskylässä 17.2.2016

Tuomas Kurttila
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

---

[1] Lapsen edun määrittelystä tarkemmin: YK:n lapsen oikeuksien yleiskommentti no 14 (CRC/GC/C/14, 29.5.2013), suomenkielinen käännös http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf
[2] Ervasti, Kaijus & Virve-Maria de Godzinsky: Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa, Lakimies 2/2014 (s. 175-195), s. 175 ja s. 179.
[3] Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat on hyväksytty Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 17.11.2010. Suuntaviivat koskevat lapsia riippumatta heidän asemastaan kyseessä olevassa oikeusprosessissa.
[4] Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla, ETENE-julkaisuja 41, s. 37.
[5] https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke.